DOPLNĚNÍ POZNATKŮ K ARCHEOLOGICKÉMU VÝZKUMU V PARDUBIČKÁCH

Tomáš ČURDA

V roce 2013 uplynulo dvacet let od zahájení záchranného archeologického výzkumu v Pardubičkách, který poodhalil skryté stránky historie z období před a z počátku našeho města. Archeologické odkryvy uskutečňované v jednotlivých etapách postupujícího výzkumu kladly další otázky a nutily přemýšlet o historických souvislostech nacházených artefaktů, objektů a situací. Vývoj poznávání a orientace v dané problematice souvisely s časem a rozsahem prozkoumané plochy. Hledání odpovědí na vyvstalé otázky směrovaly výzkum a badatelské úsilí k dosažení dalších poznatků. Nastolení interpretace vývoje zkoumaného území valně doplnily v roce 1995 nová archeologická zjištění uskutečněná během výzkumu Martina Ježka z Archeologického ústavu AV ČR v současném kostele sv. Bartoloměje v Pardubicích.[1] Archeologický terénní výzkum byl v Pardubičkách ukončen k roku 2005. Osnovu výsledků výzkumu, zásadní interpretaci i vyvozené teoretické předpoklady zachycuje stručný shrnující přehled.[2] V nynějším navazujícím textu se vracím k některým uváděným skutečnostem, abych je doplnil o další informace.

Kostel sv. Bartoloměje s **kaplí Sv. Jiljí** je k roku 1295 v papežské listině situován do Pardubic, kaple sv. Václava na Chlumek.[3] Jedná se o první

1) Martin JEŽEK, *Výzkum v Pardubickém chrámu sv. Bartoloměje*, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 21, 1995, s. 92–112; TÝŽ, *O poloze vsi „Pordobic“*, Východočeský sborník historický 5, 1996, s. 15–28; TÝŽ, *Příspěvek k poznání průběhu stavby gotického kostela*, Sborník Společnosti přátel starožitností 4, 1996, s. 147–152; TÝŽ, *Pardubické kostely jako svědectví o vývoji města*, Archaeologia historica 21, 1996, s. 43–56; TÝŽ, *Poznámka k „poznámkám“*, Východočeský sborník historický 6, 1997, s. 121–137.

2) Tomáš ČURDA, *Pardubičky – stručné shrnutí výsledků archeologického výzkumu z let 1993–2005*, Východočeský sborník historický 15, 2008, s. 47–66.

3) František ŠEBEK, *Kostel sv. Václava na Chlumku u Pardubic v listině z roku 1295*, Východočeský sborník historický 1, 1991, s. 3–12.

doložené užití místního názvu pro původní Pardubice – Pordobic (dnešní Pardubičky). Uváděné ves Pardubice, kostel sv. Bartoloměje a cyriacký klášter zde byly archeologicky lokalizovány. Zmíněnou kapli sv. Jiljí lze považovat za svatyni vybudovanou v souvislosti s existencí vesnice Pardubice založené na počátku 13. století, tedy ještě před příchodem řádu křižovníků s červeným srdcem – cyriaků. Celková absence nálezů kamenných základů či alespoň různých stop po nich nás vede k předpokladu, že se zde do druhé poloviny 13. století stavělo pouze ze dřeva, dřevěná byla zřejmě i kaple sv. Jiljí.[4] V jejím bezprostředním okolí se pohřbívalo. Svědčí o tom zjištěná stratigrafie dokumentující zde značnou hustotu hrobů ukládaných mnohdy v několika stupních. Zánik kaple sv. Jiljí, stejně jako i dalších objektů v Pardubičkách, má na svědomí období husitských válek v roce 1421. Nový kostel sv. Jiljí (obr. č. 1) byl postaven až ke konci druhé poloviny 15. století. Svými rozměry zřejmě překryl menší půdorys původní svatyně. Výstavba základů současného kostela narušila několik lidských skeletů v hrobech hřbitova fungujícího při původní kapli sv. Jiljí. K datování kostela do období okolo poslední čtvrtiny 15. století přispěl zde uskutečněný stavebně historický průzkum (Václavík, Šeda 2000). Dendrochronologický rozbor trámů krovů kostela datoval stromy skácené a přitesané pro jejich stavbu do roků 1493/4.[5]

Nejnovějším příspěvkem souvisejícím s datováním současného kostela sv. Jiljí jsou restaurátorské zprávy Hany Vítové, popisující postup a výsledky **restaurování nástěnných maleb** v kostele sv. Jíljí (Vítová 2007, Vítová, Bartůňková, Menzel 2008).[6] Ve zprávách jsou vedle údajů a popisu objektu, stavu a charakteru památky, pracovního postupu a technologií užitých během provádění restaurátorských prací, popsány též jednotlivé

4) Stopy po kamenných základech budov se dosud nevyskytly v žádných sondách či výkopech umístěných vně, ale i uvnitř kostela sv. Jiljí. Vypadá to, že nejspíše první zděnou budovou v Pardubičkách byl ve druhé polovině či spíše až ke konci 13. století objekt sv. Bartoloměje, pozdější presbytář celého dostavěného kostela. K výstavbě kláštera, připojením jeho zdí ke kostelu z jižní strany, došlo nejspíše ve druhé čtvrtině 14. století.

5) Dendrochronologická laboratoř Ing. Tomáše Kyncla, databáze datovaných objektů, č. 2975–2976, Pardubičky, http://www.dendrochronologie.cz/databaze?stext=pardubi%E8ky&kde=1&search=filtr.

6) Akademická malířka Hana Vítová se věnuje restaurování historických maleb. Restaurátorské zprávy jsou uloženy v archivu NPÚ ÚOP v Pardubicích. Hana VÍTOVÁ, *Pozdněgotické nástěnné malby v kostele sv. Jiljí v Pardubičkách*, restaurátorská zpráva, 2007; Hana VÍTOVÁ – Lucie BARTŮŇKOVÁ – Filip MENZEL, *Nástěnné malby v kostele sv. Jiljí v Pardubičkách*, restaurátorská zpráva, 2008.

malby. Jedná se převážně o nefigurální malby s rostlinnými motivy v klenbě, na stěnách i při oknech. Nejrozsáhlejší jsou tři figurální malby dochované v prostoru chóru. Malba na epištolní straně zobrazuje nejspíše legendu patrona kostela, sv. Jiljí, možná zasazenou i do kontextu lokální historie s výrazně stylizovanou krajinou a kostelem v detailu. Centrální postavou je vousatý muž v rouchu obklopený tvory s lidskými rysy. Zobrazení doplňuje světlá horizontální nápisová páska s textem, jehož obsah zůstal doposud nerozluštěn. Pod ní se nachází fragment kompozičního celku s ústřední postavou sv. Jiljí s laní a snad i s královskou loveckou družinou (obr. č. 2). Na protilehlé evangelijní straně se jedná o značně poškozenou, ve fragmentu zachovanou, malbu s postavou klečícího muže v poustevnické kutně vzhlížícího k drobné žehnající polopostavě umístěné v pravém rohu pod nápisovou páskou. Obě fresky zachycují nejspíše výjevy z legendy o sv. Jiljí (obr. č. 3). Vyobrazení za hlavním oltářem na čelní straně chóru zachycuje Kristovo ukřižování s postavami Panny Marie a Jana Evangelisty s dalšími světci a donátory (obr. č. 4). Časové zařazení těchto tří nejstarších figurálních maleb stanovené v rámci restaurátorských průzkumů řadí shodně malby do období pozdní gotiky.

Nový bezvěžový kostel sv. Jiljí doplňuje **zvonice** postavená asi 12 m západně od kostela. Zvonice se nachází v místě trasy dnes zasypaného příkopu, který do konce 13. století opevňoval původní vesnici Pardubice. Jeho zánik souvisí se zachycením vývoje vynucujícího změny umístění této vsi. Následně rozšířená a prohloubená část trasy tohoto příkopu opevňovala kostel sv. Bartoloměje s cyriackým klášterem. Původní zvonici, jak ji známe z nákresu z roku 1754[7)] (obr. č. 5) a z fotografie z počátku 20. století (obr. č. 6), změnilo stavbu štenýřové konstrukce pseudoslohové vyzdění uskutečněné v období okolo I. světové války (obr. č. 7). Úprava z roku 1990 (obr. č. 8 a č. 9) se vrátila k původnímu tvaru zvonice.[8)] Jedná se o osmibokou stavbu s patrem (obr. č. 10 a č. 11). Při poslední přestavbě došlo ke zkrácení zřejmě uhnilých spodních částí trámů a k jejich ukotvení na nově zbudované betonové podlaze. Taktéž původní štípaný šindel nahradily eternitové šablony. Zvonice nesla původně tři zvony. Zvon z roku 1633 byl během II. světové války zrekvírován. Po skončení války, dík patrnému

7) František Radek VÁCLAVÍK – Bohdan ŠEDA, *Stavebně historický průzkum kostela sv. Jiljí v Pardubicích-Pardubičkách*, Východočeský sborník historický 9, 2000, s. 225.

8) Obdobné dřevěné zvonice štenýřového typu se nacházejí například v Býšti, Živanicích, Rosicích nad Labem a v Komárově. Karel KUČA, *České, moravské a slezské zvonice*, Praha, 2001, s. 33, 235.

označení domovské lokality, došlo šťastnou náhodou v Hamburku k jeho nalezení a navrácení zpět do Pardubiček. Nejmenší ze zvonů takové štěstí neměl, ve zvonici chybí. Nejstarší a největší zde zavěšený zvon, odlitý do Pardubiček roku 1483, pohnuté časy přečkal a vyzvání zde příležitostně dodnes (obr. č. 12 a č. 13).[9)]

Kostel sv. Jiljí nesl staletí jako připomínku husitského zhoubného útoku **„Žižkovu“ železnou rukavici** zavěšenou na dveřích, později nad severním vchodem kostela (obr. 14). Dle uváděných údajů se jednalo o část zbroje chránící hřbet ruky a zápěstí (rukáv Žižkův). Podle pana Svatoně, kostelníka u sv. Jiljí, zde kolem roku 1860 visela ještě husitská přilbice, tzv. šišák, která již k roku 1872 náležela do sbírky pardubického lékárníka Žeglitze.[10)] Počátkem devadesátých let dvacátého století se kovová rukavice nacházela v komodě v zákristii kostela, odkud v té době zmizela. Pouze na základě perokresby a textu otištěného v Květech v roce 1872 se k otázce jejího původu vyjádřil Stanislav Hrbatý, odborník na zbroj z MVČ v Hradci Králové. Uvedený exemplář zařadil podle konstrukce, zdobného lemu manžety a v textu zmíněného žlábkování nejspíše k německému typu zbroje z konce 1. třetiny 16. století, někdy nazývanému jako maxmiliánská zbroj.

Pardubičky zásobovala vodou řeka Chrudimka a **vyhloubené studny**. V místopisném dílu Pardubicka, Holicka, Přeloučska jsou zmiňovány tři studny.[11)] Zdejší geologické podmínky však jistě umožňovaly odběr vody i na jiných místech. Nejníže uváděná studna (nejspíše ve spodní části původní návsi) byla zasypána, když se v ní utopil člověk z blízké vsi. Nová návesní studna umístěná o něco výše byla 12 m hluboká a kvádry roubená. Předpokládám, že se jednalo o studnu vyzděnou pískovcovými bloky s přitesaným obloukovým vnitřním lícem, dochovanou ještě před rozsáhlými terénními úpravami plochy. Dnes je studna ještě patrna, i když téměř zcela zasypána. Nachází se v prostoru oploceného pozemku mezi hřbitovem a školou, několik metrů vpravo za současnou hlavní vchodovou bránou. Třetí, snad nejhlubší, studnou byla studna uváděná u školy či též u Soumraků. Během archeologického výzkumu a terénního průzkumu upravované plochy se žádnou další studnu objevit nepodařilo.

9) Karel ZAKOPAL, *Zvonice kostela sv. Jiljí*, Farnost Pardubice, Zpravodaj 04, 2009, http://www.farnost-pardubice.cz/clanky/Zpravodaj-04-2009.

10) Květy, VII, 1872, s. 72; Jan SEMONSKÝ, *Dějiny filiálního kostela sv. Jiljí v Pardubičkách*, Pardubické kostely a památky, 1940, s. 18–29; František Karel ROSŮLEK a kol., *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko*, III, Pardubice 1903, s. 575.

11) *Tamtéž*, s. 574.

S interiérem kostela sv. Jiljí jsou spojeny i **náhrobní kameny**, které zde byly v podlaze druhotně dočasně uloženy. Pohyb a osud náhrobků byl popsán v článku Středověké osídlení v Pardubičkách z pohledu archeologie,[12] opětovně ve Stavebně historickém průzkumu kostela sv. Jiljí v Pardubicích-Pardubičkách.[13] Nové odborné mineralogické posouzení již uvedených i dalších kamenných materiálů použitých v Pardubičkách ve 13.–15. století poskytl Jiří Šura, mineralog VČM v Pardubicích.

Vápencová deska rozlomená do dvou kusů,[14] z nichž větší díl má prohlubeninu, ve které byl zřejmě zasazen erbovní štít. Jednalo se o mohutnou desku o původních rozměrech přibližně 210 × 120 × 20 cm z jemnozrnného organodetritického vápence. Vápenec je nažloutle světle šedý, růžově až načervenale šmouhovaný a skvrnitý, s červeně zvýrazněnými vyhojenými drobnými poruchami. Dle původní velikosti náhrobku lze soudit na hrubě lavicovitou odlučnost. S největší pravděpodobností se jedná o slivenecký vápenec, těžený v okolí Slivence u Prahy. Kámen je spodnodevonského stáří, ze stratigrafického stupně prag. Materiál je leštitelný, proto lze v technickém smyslu slova hovořit i o sliveneckém mramoru. Pro uvedený materiál svědčí i skutečnost, že v období vzniku náhrobku byl slivenecký vápenec již prokazatelně těžen a zpracovávám na hrubé i drobné kamenické výrobky, známé nejen z Prahy, ale i z míst vzdálenějších. V případě použití sliveneckého mramoru by byl náhrobek zhotoven z osvědčeného materiálu osvědčeným dodavatelem.

Druhá náhrobní deska (krystalický vápenec uložený v lapidáriu VČM Pardubice, o rozměrech 210 × 80 × 20 cm) nese na pravém okraji již pouhé stopy po gotických majuskulích vysokých 12 cm. Délka a obsah celého nápisu se nedá běžnou vizuální metodou stanovit. Roku 1857 jej Mořic Lüssner četl: „. . . NI . ARNESTI . I VIGIA . STI MATHEI . . +“.[15] Deska je zhotovena z hrubozrnného krystalického vápence (mramor), světle šedé až šedobílé barvy, jejíž lícová strana je vyhlazena do roviny. Na boku je ve spodní části patrná nevýrazná porucha, která jde rovnoběžně s lícem v hloubce několika cm. Na líci je patrná sníženina podél pravé strany

12) Tomáš ČURDA, *Středověké osídlení v Pardubičkách z pohledu archeologie*, Východočeský sborník historický 8, 1999, s. 23–63.

13) F. R. VÁCLAVÍK – B. ŠEDA, *Stavebně historický průzkum kostela sv. Jiljí*, s. 200, 202–203.

14) V současnosti jsou oba kusy nepřístupny vzhledem ke způsobu uložení v nikách pardubického zámku.

15) Mořic LÜSSNER, *Archeologické zprávy z Chrudimska*, Památky archeologické II, 1857, s. 231–2.

a koroze povrchu v celé ploše líce. Určit původ kamene je obtížné, neboť krystalické vápence tohoto vzhledu se vyskytují na řadě míst českého masivu.[16] Sníženinu při pravé straně náhrobku lze interpretovat jako pozůstatek mechanického odstranění nápisu, jehož část se dochovala. Není patrné, zda byl líc náhrobku původně hladký, nebo zda na něm byly vystouplé ozdoby, časem ošlapané či též odstraněné. Celý líc vykazuje povrchovou korozi krystalů vápence, projevující se zdrsněním povrchu patrným na omak. To svědčí též o vystavení vlivům povětrnosti po dobu nejméně mnoha desítek let (obr. č. 15 vlevo).

Třetí náhrobník z opuky (uložen v lapidáriu VČM Pardubice), taktéž s malou stopou po epitafu, kolorování a s vyobrazením části jílce meče[17] či dokonce střední části mužské postavy s pravou pokrčenou rukou a s jílcem meče na levém boku[18] nebo také s vyobrazením řasnatého roucha, od něhož jako pouzdérko od pečeti visí malý dvojnásobný kruh[19] má rozměr 135 × 125 × 20 cm (obr. č. 15 vpravo). Materiálově se jedná o světle šedožlutý jemnozrnný vápnitý prachovec.

Klíčem k lokalizaci tohoto náhrobku je velikost desky. Přestože opuky v širším smyslu slova jsou nejrozšířenějším kamenem celé severní poloviny Čech, vylomení desky uvedených rozměrů umožňují pouze některé polohy opuk bělohorského souvrství, stáří spodní turon, svrchní křída. V době zhotovení náhrobku byly bělohorské opuky těženy v lomech na Bílé hoře a na Strahově v Praze, přičemž pouze polohy tzv. červené (též „zlaté“) a bílé opuky poskytovaly bloky uvedené velikosti. Bělohorské a strahovské lomy jsou zavezeny, pro případný výzkum však lze použít polohy stejného stratigrafického a litologického vývoje v lomech na Přední Kopanině u ruzyňského letiště.

Pozornosti neušly ani další kameny použité v Pardubičkách jako **stavební materiál**. Jednalo se zde o nejstarší použití čediče jako stavebního kamene v Pardubicích a to v základech presbytáře kostela sv. Bartoloměje. Čedič, přesněji olivinický nefelinit, je tmavě hnědošedá až hnědočerná vyvřelá hornina třetihorního stáří, rozpadající se na nepravidelné kusy,

16) Např. v jižní části krkonošsko-jizerského krystalinika, v kutnohorském krystaliniku a v moldanubiku nebo třeba na Králickém Sněžníku. Jedná se většinou o malá tělesa, přičemž použitelná část některých mohla být zcela vytěžena.

17) Jiří KOTYK, *Náhrobníky Arnošta a Adličky ze Staré v Pardubičkách*, Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 1982, s. 113.

18) F. R. VÁCLAVÍK – B. ŠEDA, *Stavebně historický průzkum kostela sv. Jiljí*, s. 203.

19) M. LÜSSNER, *Archeologické zprávy*, s. 232.

pocházející ze spojilské žíly ve Studáneckém lese. Charakteristická je pro něj hnědošedá zvětrávací kůra, výrazně světlejší než relativně čerstvější hornina pod ní, a černé lesklé vyrostlice čedičového amfibolu až do velikosti 3 cm a menší vyrostlice olivínu. Jedná se o kámen pevnější než opuka, ale pro svou obtížnou opracovatelnost používaný většinou jako „lomový kámen“, tj. v nepravidelných kusech. Tento materiál byl použit též později při výstavbě nejstarších „kamenných“ Pardubic.

Jako další stavební materiál zde byla hojně použita opuka, což je souhrnné označení několika vzájemně si podobných usazených hornin nažloutle světle šedé barvy s typickým deskovitým rozpadem. Deskovitá odlučnost opuky ji předurčuje k výrobě kvádříků nebo méně pravidelných kopáků. Zdejší opuka je silicifikovaný vápnitý jílovec až prachovec rohateckých vrstev teplického souvrství, stáří coniak, svrchní křída. Jedná se o materiál, který mohl být těžen na pravém břehu Chrudimky v prostoru mezi Drozdicemi a nemocnicí. Pozůstatky těžby z doby výstavby nejstarších kamenných pardubických objektů však jsou zastřeny pozdějšími činnostmi.

Nejmladším stavebním materiálem nalezeným v podobě několika kamenů v objektu č. 7a/2000 v prostoru rajského dvora kláštera a převážně tvořícím základy kostela sv. Jiljí je kámen z Kunětické hory. Vyvřeliny Kunětické hory jsou šedé, nepravidelně odlučné. Od čedičů spojilské žíly se liší světlejší barvou, nepřítomností tmavých vyrostlic olivínu, ale naopak častou přítomností dutin částečně nebo úplně vyplněných světle růžovým natrolitem, který při zvětrávání zbělává. Hornina bývala určována chybně jako čedič, správněji jako znělec, později nefelinický tefrit, nyní jako natroliticko-sodalitický trachybazalt s nefelínem. Stáří je třetihorní. Jedná se o materiál používaný při výstavbě Pardubic později, zřejmě až po vytěžení přístupné části spojilské žíly.

Posledním zmíněným kamenným materiálem z Pardubiček jsou pískovce. Bývají nazelenale šedé, hrubozrnné, většinou bez patrné odlučnosti, dobře opracovatelné. Při zvětrávání nabývají na lomu tmavě žluté odstíny. Tvoří korycanské vrstvy perucko-korycanského souvrství, svrchnokřídového stáří. Ty zdejší pocházejí nejspíše ze Škrovádu u Slatiňan a byly používány jako stavební prvky například na nárožní kvádry, ostění, sloupky i další, mnohdy ozdobné kamenické výrobky.

Z materiálů zhotovovaných z cihlářské hlíny a vypalovaných v peci zde byly použity cihly o rozměrech 265 × 125 × 80 mm, podlahové dlaždice 205 × 200 × 45 mm a poměrně dlouhé prejzy. Za doplňující a původně zřejmě i starší střešní krytinu (kromě různých typů došků používaných dlouhodobě

na střechách běžných objektů) lze předpokládat dřevěný štípaný šindel. Podzemní základy presbytáře kostela sv. Bartoloměje tvořil lomový čedič kladený do základové jámy bez maltového pojiva, rozšířená středová část kostela je z čediče kladeného na maltu, ostatní zdi kostelní lodi a klášterních objektů tvořilo smíšené zdivo složené z čediče, opuky, cihel a zlomků cihel i prejzů v různém poměru a bohatě provázané vápennou maltou.

Vedle antropologických rozborů uskutečněných již v minulosti se nyní **antropologickému zájmu** dostalo, dík bakalářské práci Kristýny Svěrákové, i lebce[20)] z hrobu č. 80, umístěného v místě původní kostelní lodi sv. Bartoloměje (sonda č. 1/94 položená v ose S-J napříč lodí). Zde bylo odkryto 18 hrobů či jejich částí. Z hrobových zásypů hrobů č. 67 a č. 79 pocházejí husitský peníz (20. léta 15. století) a brakteátový haléř (po roce 1341).[21)] Zkoumaná lebka z tzv. hrobu s čepcem patřila nejspíše ženě ve věkovém stupni maturus I–II.[22)] Jednalo se o hrob, kdy byla zesnulá položena na nerovné dno hrobové jámy, což způsobilo naklonění těla a především hlavy (obr. č. 16).[23)] Hlavním zájmem práce studentky oboru „Konzervování-restaurování uměleckořemeslných děl z textilních materiálů“ byla především tkanina dochovaná na lebce (obr. č. 17 a č. 18). Jednalo se o textilii zdobenou technikou výšivky (tzv. krumplování), kdy se dracounová nit připevňuje pomocí další nitě k podkladové textilii. Tento druh výšivky je typický svou plastičností, která vzniká vyplněním vzorů dalším materiálem. Odebrané vzorky textilních materiálů byly vyhodnoceny jako hedvábí, kovy tvořily tenká vrstva zlata na stříbrné lamele.[24)]

Otázku **lokalizace hrobů** v souvislosti s přesuny náhrobních kamenů můžeme na základě dochovaných záznamů sledovat od r. 1857. Význam klášterního kostela sv. Bartoloměje, historické informace (především

20) Bohužel k antropologickému rozboru byla použita, z celého skeletu uloženého v depozitáři archeologie VČM v Pardubicích, pouze lebka. Pozůstatek čepce zasahoval svými cípy až na horní část hrudníku.

21) Všechny zde uváděné mince určil Petr Vorel. Petr VOREL, *Brakteát Přemysla Otakara II. jako „obolus mrtvých“ na pohřebišti v Pardubičkách*, Muzejní a vlastivědná práce 3, roč. 35, 1997, s. 168–169; TÝŽ, *Nález parvů Václava II. jako „obolů mrtvých“ na pohřebišti v Pardubičkách*, in: Luboš Polanský (red.), Pavel Radoměrský (Sborník numismatických studií k 75. výročí narození), Praha 2002, s. 29–31.

22) Antropologické posudky vypracovala Petra Stránská, ARÚ ČAV ČR.

23) Během naší nepřítomnosti došlo ke vniknutí dětí na oplocenou plochu výzkumu a následně k vandalistickému poškození odkrývaných hrobů.

24) Kristýna SVĚRÁKOVÁ, *Restaurování třech pokrývek hlavy*, VŠCHT Praha, FCHT, bakalářská práce, 2012; TÝŽ, *Konzervování hrobové textilie na lebce*, VŠCHT Praha, konzervátorská zpráva, 2012.

odkaz v darovací listině Arnošta otce cyriakům z r. 1332) a shledané terénní situace napovídají, že Arnošt starší, psaný z Hostiny,[25] a jeho žena Adlička[26] byli původně pochováni v Pardubičkách, v interiéru kostela sv. Bartoloměje stojícího asi 40 m SZ od kostela sv. Jiljí. Vzhledem k odlišnosti, ve stratigrafii a hrobových výplních, od všech ostatních zde odkrytých hrobových jam[27] přicházejí v úvahu o možnosti ztotožnění s výše uvedenými náhrobky tři hrobové jámy. Jedná se o hroby č. 2, 27 a 49 umístěné ve středové části západní poloviny presbyteria (obr. č. 19). Zásadními odlišnostmi, kterými se tyto hroby vyznačují od ostatních, především mladších, je jejich větší hloubka a především obsah výplně hrobových jam. Hrob č. 2, datovaný brakteátem (1260–1278) sevřeným v pravé dlani zesnulého, se vymykal svými charakteristickými znaky všem ostatním hrobům. Obsahoval skelet muže, věkového stupně maturus, ležící pod zásypem tmavé humózní zeminy promíšené se zlomky čediče a keramiky ze 13. století.[28] Velká hrobová jáma č. 49, o rozměrech 260 × 100 cm (obr. č. 20), neobsahovala lidské ostatky, nýbrž byla z valné části vyplněna fragmenty stavebního materiálu. Druhotně nenarušené zbývající části původního zásypu hrobové jámy charakterizovala světlá písčitá vrstva s o něco tmavšími pruhy, promíšená malým obsahem drobných úlomků cihel, úlomků čediče a zlomků keramiky ze 13. století. Podobná situace, u o málo mělčího hrobu, signalizující taktéž druhotné narušení a zároveň stejnou dochovanou strukturu zásypu v neporušené části hrobové jámy, se vyskytla v hrobu č. 27.[29] Tento hrob navazoval svým severním okrajem přímo na spodní polovinu hrobu č. 49. Uložena do něj byla žena vysoká asi 160 cm, věkového stupně adultus II-maturus (obr. č. 21).

Na základě výše zmíněné situace z presbytáře kostela sv. Bartoloměje, shledané u těchto tří hrobových jam, můžeme pro umístění tří dochovaných

25) Obvykle je rodové přízvisko Arnošta staršího, otce Arnošta z Pardubic, psáno z Hostýně, dle Hostýně u Úval. V listině z r. 1332 je uveden jako Arnustus de Hostina, takže by mohl být psán taktéž z Hostiny či Hostíně a podobně, podle toho, ke které původní rodové lokalitě se přikláníme. V roce 1340 je ve svém testamentu uveden jako Arnustus de Stara.

26) Adléta ze Staré, z francouzského jména Adelaida, německy Adelheid, česky jinak též Adéla, Adla, Adleita apod.

27) Všechny ostatní hroby byly v presbytáři umístěny až po zkáze kostela. Jednalo se o velmi mělké hrobové jámy, jejichž zásyp obsahoval někdy i stopy po kováních rakví. Na rozdíl od hrobů č. 27 a 49 se v nich stavební materiál z destruovaného kostela vyskytoval v celých půdorysech hrobových jam.

28) T. ČURDA, *Středověké osídlení v Pardubičkách*, s. 35.

29) *Tamtéž*, s. 37–38.

náhrobních desek nabídnout jako logickou možnost tyto příslušné hroby. Lze předpokládat, že ústřední velká hrobová jáma č. 49, plná stavební destrukce, patřila tělu zesnulého Arnošta staršího a byla překryta nejspíše mohutnou deskou zhotovenou ze sliveneckého vápence. Následné plenění, jako součást vítězného husitského útoku na klášter, mohlo mít za cíl hrob otce arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Otevření hrobu, přeražení náhrobku, odstranění epitafu a vykopání a rozmetání ostatků Arnoštova otce by tak korunovalo dílo zkázy. V hrobu č. 27, eventuálním hrobu jeho ženy Adličky, bylo shledáno taktéž druhotné narušení a zjištěny chybějící části skeletu. Bílá mramorová deska z předpokládaného hrobu manželky Arnošta, zhotovená z velmi tvrdého materiálu, jeví též stopy po mechanickém odstranění nápisu. Zbývající třetí desku bychom mohli přisoudit nejstaršímu hrobu odkrytému v Pardubičkách, hrobu muže pochovaného s brakteátem v ruce.

V souvislosti s osobou Adličky ze Staré stojí za pozornost informace týkající se vývoje rodiny, rodinných vztahů a dětí Arnošta z Hostiny, které zachycuje Zdeňka Hledíková ve své obsáhlé shrnující monografii Arnošt z Pardubic, arcibiskup, zakladatel, rádce.[30] Jsou zde zaznamenány historické údaje a data, ze kterých si čtenář může vyvodit závěry, které, mnohdy jen naznačeny, mají svoje opodstatnění. Především se jedná o **manželství Arnošta a Adličky**, kdy se nabízí eventualita Arnoštova nabytí Starých Hradů formou dědictví jeho ženy Adličky či dokonce cestou vyženěného majetku.[31] S těmito možnostmi je spojováno období kolem roku 1325. Tehdy se Arnoštovi z Pardubic (s nejčastěji uváděnými roky narození 1297, též 1300 či 1305) narodil bratr Smil. Jako další sourozenci jsou uváděny ještě bratři Bohuš, jeho nejstarší sourozenec mužského pohlaví narozený okolo roku 1315 a nejmladší bratr Vilém, narozený okolo či spíše až po roce 1332.[32] Zde nezůstala nepovšimnuta časová disproporce věku mezi

30) Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Arnošt z Pardubic*, Praha 2008.

31) TÝŽ, s. 19; Josef Vítezslav ŠIMÁK, *Kdy a kde se narodil arcibiskup Arnošt z Pardubic*, Český časopis historický 35, 1929, s. 390.

32) Stanovení přesného roku narození Arnošta z Pardubic (uváděno v rozmezí let 1297–1310) i jeho mladších sourozenců je z důvodu nedostatků pramenů problematické. Zdeňka Hledíková a další badatelé vycházejí z historických skutečností, na jejichž základě byla odvozena data narození Arnošta mladšího a jeho bratrů. Výsledné hodnoty nelze brát striktně, nýbrž v určitém časovém rozpětí viz Z. HLEDÍKOVÁ, *Arnošt z Pardubic*, s. 18–25, 213–219 a další s., které v souvislostech odpovídá jednotlivým časově zařaditelným realitám. V textu uvedený věkový odstup Arnoštových mladších sourozenců vycházel z rozmezí níže stanovitelných hodnot.

jednotlivými bratry.[33] Tato disproporce signalizuje nepravděpodobnost biologického mateřství Adličky jako matky všech dětí Arnošta.[34] Za pouhého předpokladu, že by se jí Arnošt z Pardubic narodil v osmnácti letech, jsou porody nejmladších synů Smila a Viléma za dvacet a třicet let nepříliš očekávatelné. Naskýtají se tak možnosti: buď revidovat data narození Arnošta z Pardubic a jeho mladších bratrů a včlenit je do takového časového intervalu, který by odpovídal možnostem biologického mateřství Adličky i daným souvisejícím historickým skutečnostem, nebo uvažovat o Adličce jako o nevlastní druhé matce Arnošta z Pardubic (i Bohuše?) a tudíž druhé ženě Arnošta z Hostiny. Uvažovaný věk Adličky by se v tomto případě mohl teoreticky přibližovat věku jejího nejstaršího „vyvdaného" syna. Nastolenou možnost podporuje antropologický rozbor uskutečněný na torzu ženského skeletu (Adličky?, věk adultus II-maturus) vyzvednutém v presbyteriu kostela sv. Bartoloměje v Pardubičkách z hrobu č. 27.

Rodové jméno Arnošta staršího je spojeno s obcí **„Hostina"**. Badatelsky bylo toto místo hledáno v různých odvozeninách slovního základu tohoto jména. Ustálená lokalizace do Hostýně u Úval byla, na základě vsuvky postřehnuté J. V. Šimákem a pravděpodobně vložené do textu opisu kroniky Beneše Krabice z Weitmile, zpochybněna a i z dalších důvodů a dalšími historiky následně směrována spíše do Hostinky u České Skalice.[35] Hostinka je malá obec spadající katastrálně pod Vestec u Hořiček. Za pravděpodobné místo původní Arnoštovy tvrze či dvora je považována dnešní stavební parcela č. 59 umístěná na severním okraji obce, na které stojí statek s číslem popisným 1 (obr. č. 22). Jedná se o poměrně rozsáhlý obdélný objekt tvořený třemi budovami uzavírajícími dvůr postavený na zřetelné terénní vyvýšenině (obr. č. 23).[36]

33) Z. HLEDÍKOVÁ, *Arnošt z Pardubic*, s. 18, 26, 276 pozn. 33a.

34) Text závěti Arnošta staršího sepsané v roce 1340 (obr. č. 24, převzato z letáku vydaného r. 1990 pardubickým muzeem k výstavě 650 let města Pardubic) nepřispěl při hledání možnosti nevlastního mateřství Adličky. V sedmém řádku od konce je v latinsky psaném rukopisu závěti uvedeno: „… matrem suam…", matku svou (Arnošta z Pardubic), stejně tak existuje z r. 1343 označení Adličkou za jeho matku viz Z. HLEDÍKOVÁ, *Arnošt z Pardubic*, s. 276, pozn. 35a. V předchozí části své závěti Arnošt svěřuje „… mou paní Adličku a moje děti…" svému synovi Arnoštu z Pardubic jako poručníkovi, správci a vykonavateli závěti. Uvedení sourozeneckého vztahu Arnošta z Pardubic s ostatními dětmi Arnošta z Hostiny však v závěti přímo neuvádí. Za pomoc při práci s latinským textem děkuji paní Vlastě Seinerové.

35) Z. HLEDÍKOVÁ, *Arnošt z Pardubic*, s. 12–17.

36) Snahy o lokalizování rodového sídla Arnošta staršího vedly mé kroky do obce Hostinka. Terénní průzkum lokality a okolí, seznámení se s místní

Stručné shrnutí předchozích odstavců:

Exaktní údaje a odborné posudky (stavebně historický průzkum, dendrochronologický rozbor, restaurátorská zpráva) zde uvedené ve snaze o upřesnění stáří současného kostela sv. Jiljí se shodují s časovým zařazením původně stanoveným jen na základě archeologických zjištění.

Vývoj zvonice v Pardubičkách, s proměnou místa kde byly postavena, s proměnami její konstrukce a s datovanými zvony, ji řadí svým vznikem jako objekt doplňující znovu postavený bezvěžový kostel sv. Jiljí.

Část zbroje umístěná původně nad bočním severním vchodem do kostela sv. Jiljí neměla s osobou Jana Žižky nic společného. Pouze jako jeho falešný atribut zde připomínala pohnuté události husitského období.

Problémy s nedostatkem vody v Pardubičkách asi neměli. Řeka Chrudimka, tři uváděné studny i mělká spodní voda (v nejjižnější části současného hřbitova) jako zdroje vody jistě dostačovaly.

Odborné mineralogické posouzení jednotlivých náhrobků a dalších minerálů osvětlilo jejich příslušnost, původ i vlastnosti. Mineralogické určení kamenných materiálů přineslo požadované informace.

Použitý stavební materiál, svými rozměry i způsobem použití, odpovídá danému středověkému období.

Diplomová práce Kristýny Svěrákové zabývající se restaurováním třech pokrývek hlavy přinesla antropologické informace o lebce z hrobu č. 80, z lodní části kostela sv. Bartoloměje.

Ke zveřejnění pokusu o přiřazení náhrobních kamenů a hrobů Arnoštu staršímu, jeho ženě Adličce a neznámému muži pochovanému s mincí sevřenou ve dlani pravé ruky, inspirovala znovu kniha Zdeňky Hledíkové, Arnošt z Pardubic. Odlišnost uvedených tří hrobů od hrobů ostatních a snaha o jejich bližší určení byly zaznamenány již v době zde probíhajícího archeologického výzkumu.[37)] Poloha hrobu a antropologickým rozborem určení pohlaví a věku části dochovaného kosterního skeletu obsaženého v hrobu č. 27 vede k teoretické možnosti přisouzení tohoto hrobu Arnoštově ženě Adličce. Uváděné roky narození Arnošta z Pardubic a jeho bratrů v souvislosti s obvyklými reprodukčními možnostmi ženy navozují úvahy k nastolené eventualitě druhého manželství Arnošta z Hostiny. Tři náhrobní kameny pro hrobové jámy, z nichž dvě jsou charakterizovány zbytkem původního

kronikou, s několika obyvateli obce a pořízení fotodokumentace byly výsledkem této návštěvy.

37) T. ČURDA, *Středověké osídlení v Pardubičkách*, s. 34–35, 37–38.

zásypu do shodného období svého vzniku a třetí je evidentně starší, vedou k možnosti jejich příslušnosti k výše uvedeným osobám.

Určením původního Arnoštova sídla se zabývala řada historiků. Vážně nastolenou eventualitou se stala obec Hostinka na Náchodsku.

Toto malé doplnění nejstarší historie Pardubic vzniklo ze stálého zájmu o popisovanou lokalitu. Základní bádání dimenzované jednotlivými etapami záchranného archeologického výzkumu a písemným materiálem má svoje limity. Ke hledání a doplňování nových poznatků přispěly další vědní obory, díky kterým se podařilo stávající hranici poznání posunout o kus dále.

Obr. 1: Kostel sv. Jiljí. Foto T. Čurda.

Obr. 2: Horní část fresky na epištolní straně.
Foto T. Čurda.

Obr. 3: Freska na evangelijní straně.
Foto T. Čurda.

Obr. 4: Freska za oltářem. Foto T. Čurda.

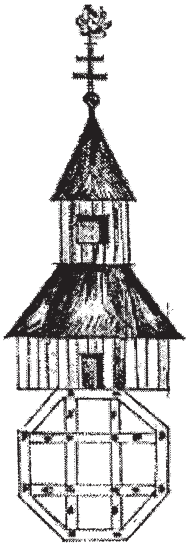

Obr. 5: Zvonice v nákresu z roku 1754.

Obr. 6: Zvonice a kostel sv. Jiljí. Foto B. Vavroušek.

Obr. 7: Zvonice v Pardubičkách v r. 1972. Foto SURPMO.

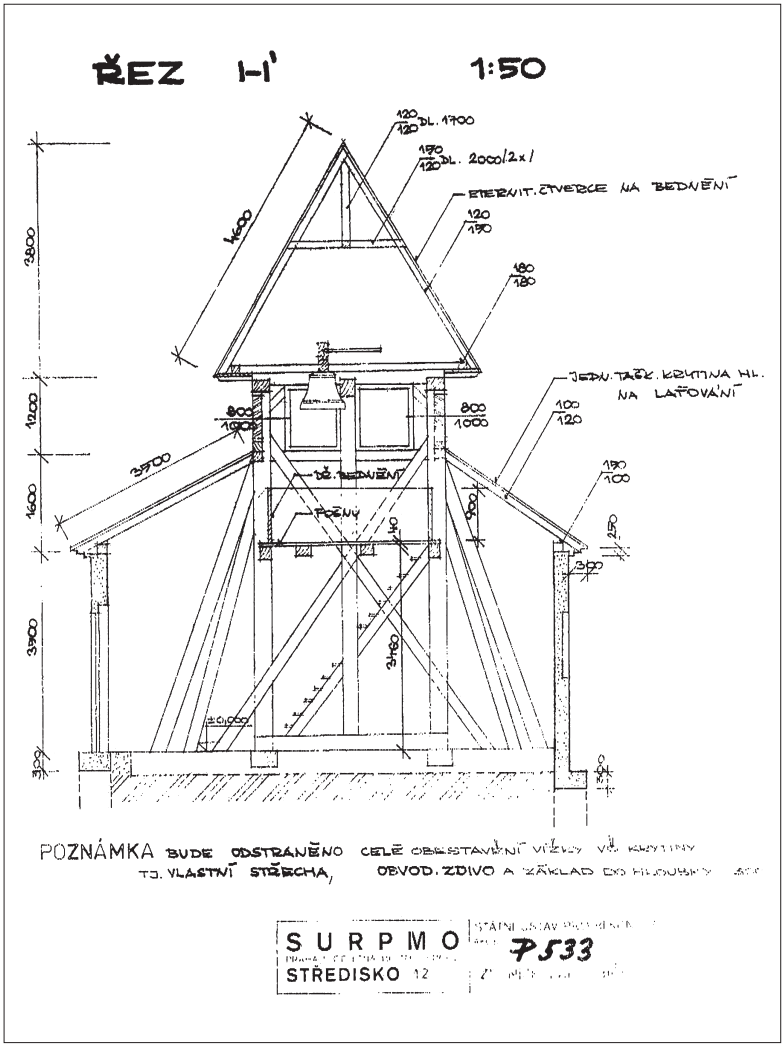

Obr. 8: Plánek SURPMO.

Obr. 9: Úpravy zvonice do současné podoby.
Foto SURPMO.

Obr. 10: Zvonice v současnosti.
Foto T. Čurda.

Obr. 11: Dřevěná vazba ve zvonici při pohledu vzhůru.
Foto T. Čurda.

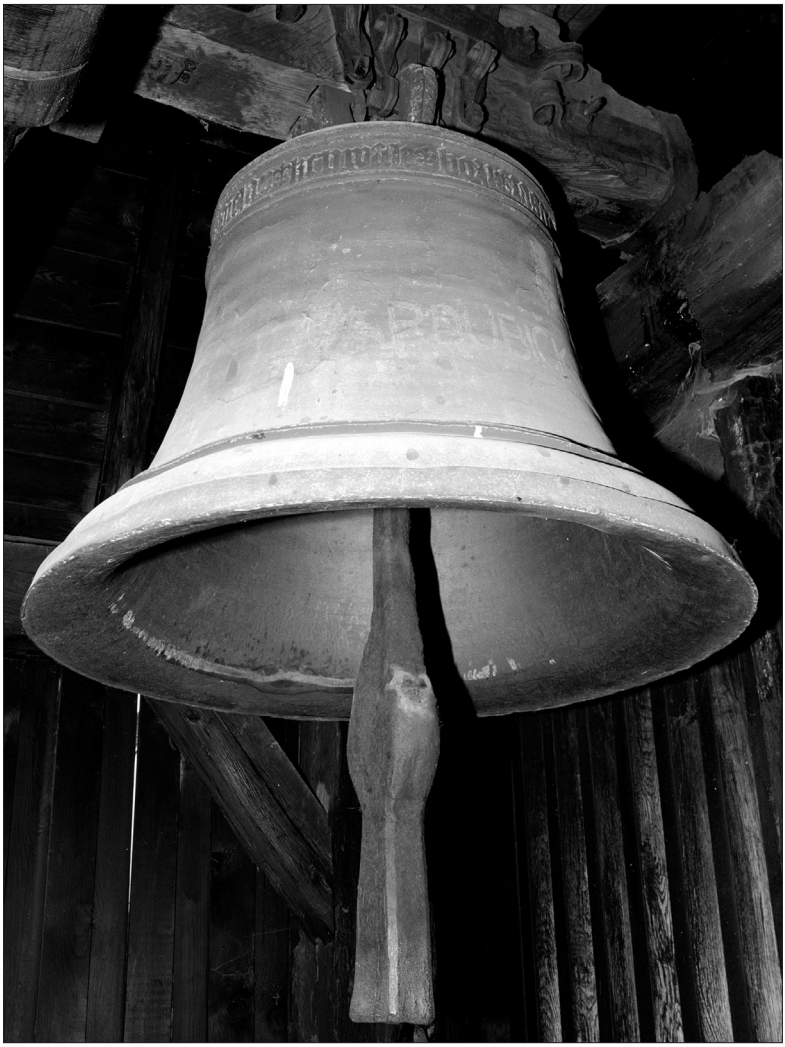

Obr. 12: Zvon z roku 1533.
Foto T. Čurda.

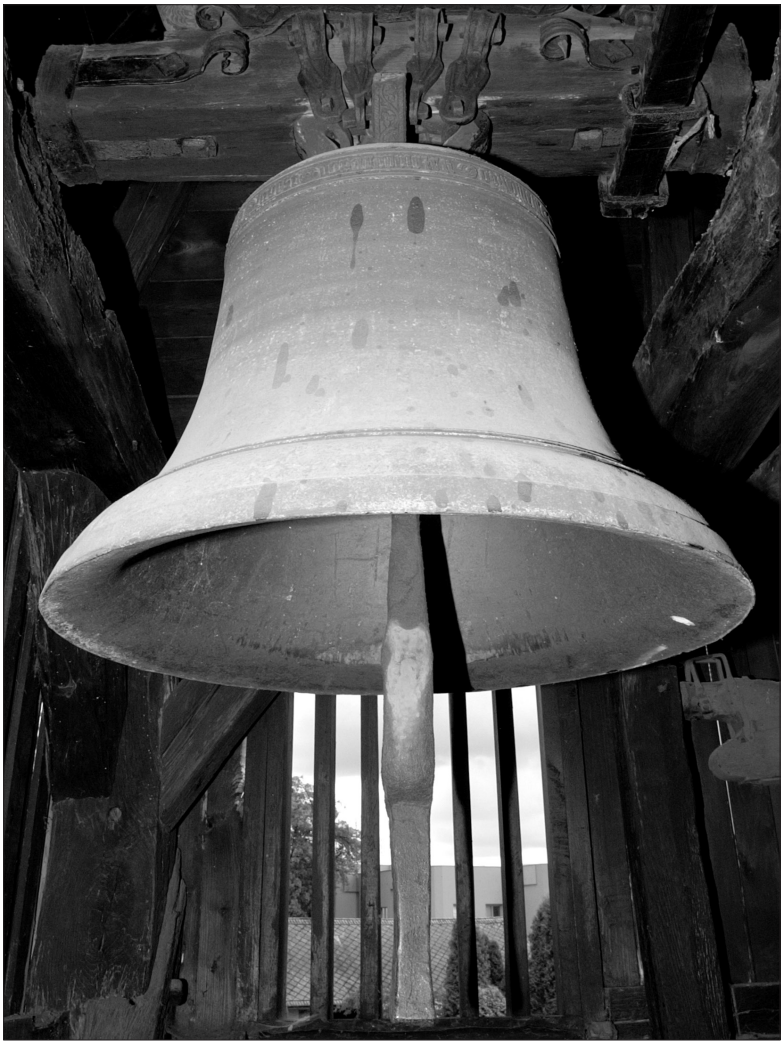

Obr. 13: Zvon z roku 1483. Foto T. Čurda.

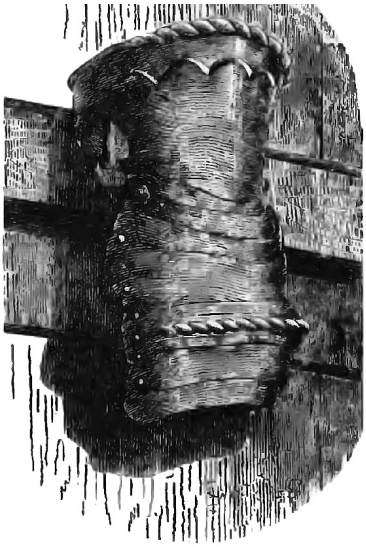

Obr. 14: Žižkova rukavice od Fr. Naňka (podle Květy, VII, 1872, s. 72).

Obr. 15: Mramor (vlevo) a prachovec (vpravo) při vchodu do zvonice.
Foto T. Čurda.

Obr. 16: Kostra v hrobu č. 80. Foto T. Čurda.

Obr. 17: Lebka s textílií. Foto K. Svěráková.

Obr. 18: Výšivka (detail). Foto K. Svěráková.

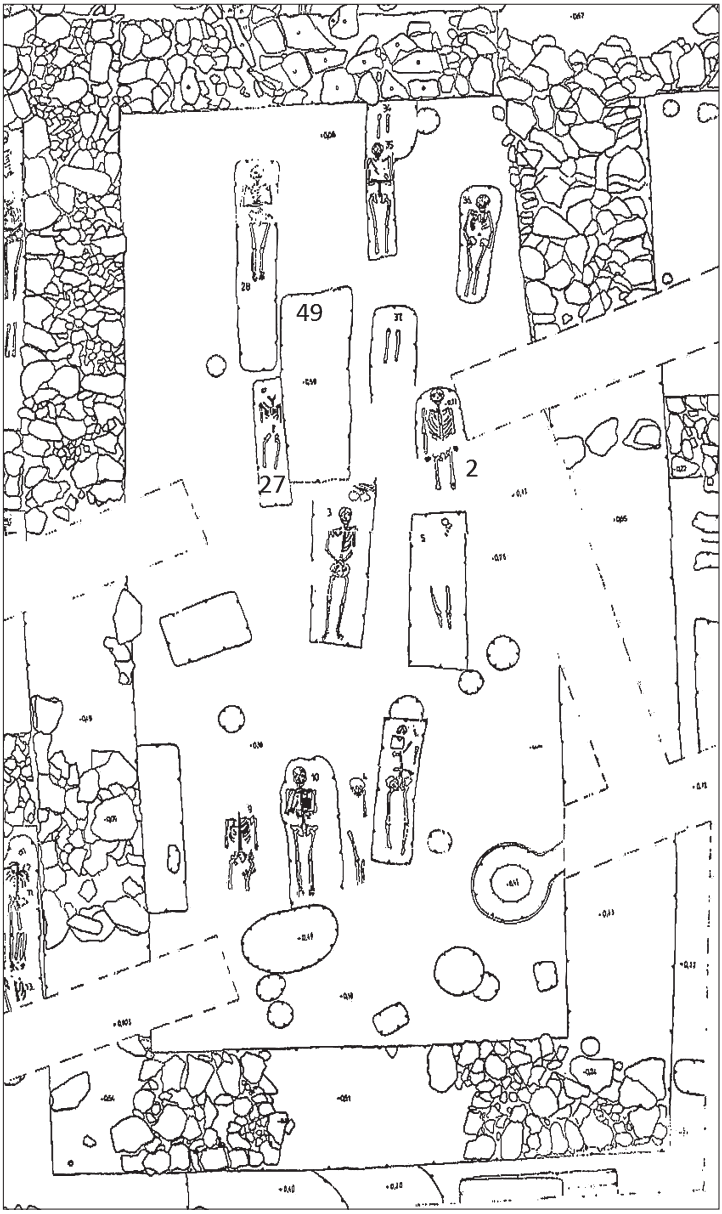

Obr. 19: Umístění hrobů č. 27, 49 a 2 v presbytáři kostela.

Obr. 20: Hrobové jámy (zleva) č. 27, 49 a 2. Foto T. Čurda.

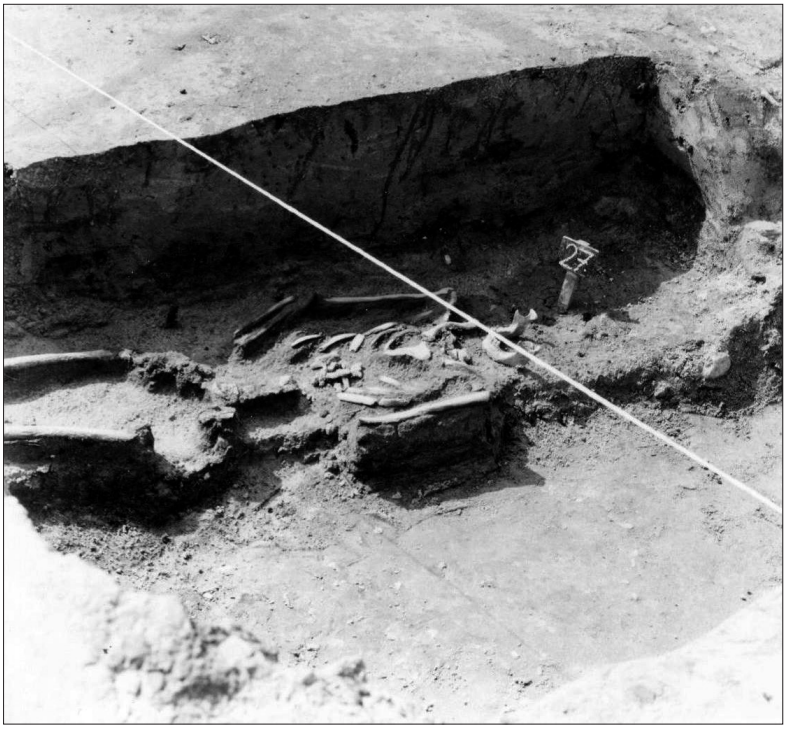

Obr. 21: Hrob č. 27. Foto T. Čurda.

Obr. 22: Čp. 1 se nachází v horní části obrázku (dle internetového portálu mapy.cz, http://mapy.cz/letecka?x=16.0095276&y=50.4272498&z=15&source=ward&id=5613).

Obr. 23: Hostinka čp. 1. Foto T. Čurda.

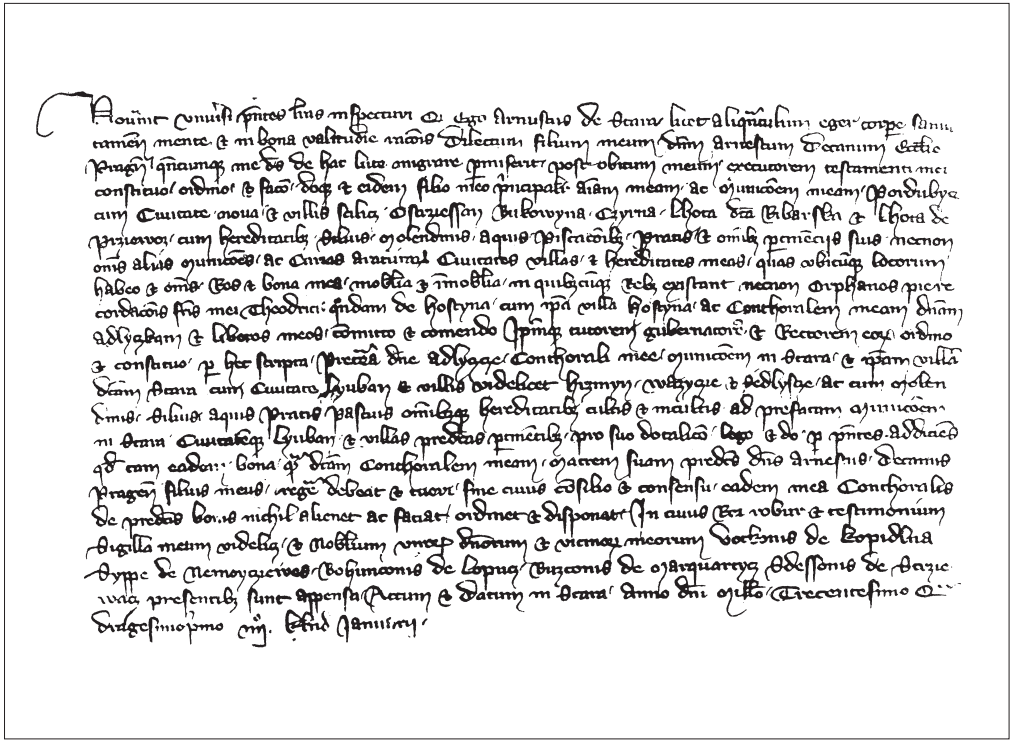

Obr. 24: Závěť Arnošta z Hostýně (převzato z letáku vydaného r. 1990 pardubickým muzeem k výstavě 650 let města Pardubic).

NEW KNOWLEDGE ON THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN PARDUBIČKY

The article provides additional information on the archaeological research in Pardubičky carried out in this area in the period from 1993 to 2005. The research resulted in the localisation of the original village of Pardubice, two cemeteries, the original St. Bartholomew's church and a Cyriac monastery, depicted in the historical development of the locality since the early 13th century. Furthermore it provides the results of the report from the construction and historical survey of St Giles's church, reports from the restoration survey of frescos found on the inner walls coat and from the dendrochronological analysis of the church beams. The original assumption meaning that the origin of the renewed St. Giles's church dates back to the late 15th century determined on the basis of archaeological survey carried out already before has been confirmed. The author also deals with the construction development of the neighbouring belfry, history of bells and parts of arms hanging above the side entrance to the church. Mineralogical identification and localisation of the origin of individual tombstones and other minerals from Pardubičky is processed in the article relatively in detail. The basic building material used has also been mentioned. The completed anthropological analysis of the skull from grave No. 80 was performed within a student's bachelor-degree thesis the task of which was to preserve the remnants of the bonnet preserved on the skull. The last part of the article depicts the endeavour to match individual gravestones to the uncovered graves, i.e. to the graves of Arnošt of Hostíně, his wife Adlička and an unknown man buried, holding a bracteate in his hand. In connection with the family of Arnošt of Hostíně and the age of his four sons, a possible blood-relationship between Arnošt of Pardubice and his mother Adlička is considered. At the end, the article mentions an issue of localising Arnošt's original family seat.